

Βιβλιοκρισίες Βιβλιοπαρουσιάσεις

Μια ιστορία απ' τα παλιά

Για το σχολικό εγχειρίδιο: Β. Ασημομύτης,
Γ. Γρυντάκης, Θ. Κατσουλάκος, Σ. Κόνδης,
Χ. Μπουλώτης, Β. Σκουλάτος,
*Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΩΣ ΤΗΝ
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1997, 349 σ.

Λώρης Κουλλαπής

«ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ αποτελούν τμήμα μιας ευρύτερης ομάδας λαών, των ουραλο-αλταϊκών. Αρχίζουν να εγκαθίστανται σταδιακά στον τουρκικό χώρο περί τα τέλη της 1ης χιλιετίας μ.Χ. Η παρουσία του νέου φυλετικού στοιχείου γίνεται εμφανής σε διάφορες όψεις του υλικού πολιτισμού, πρωτόφαντου στον τουρκικό χώρο. Νέος τύπος κεραμικής, αρχιτεκτονικής, όπλων και εργαλείων παρουσιάζεται. Τα τουρκικά φύλα, στο νέο χώρο εγκατάστασής τους, έρχονται σε στενή επαφή με τους ανθηρούς αιγαιακούς πολιτισμούς, αφομοιώνουν ένα πλήθος πολιτιστικών στοιχείων του μικρασιατικού και του βαλκανικού και έτσι, βαθμιαία, μορφοποιείται ένας νέος πολιτισμός καθαρά τουρκικός».

Το πιο πάνω απόσπασμα εντοπίστηκε στην εισαγωγή του νέου σχολικού εγχειρίδιου για την Α' Λυκείου «Η πολιτισμική προσφορά του Ελληνισμού από την Αρχαιότητα ως την Αναγέννηση», στη σελίδα 8. Οι μικροαλλαγές που υπέστη –οι οποίες πιστεύω είναι ευνοήτες– έγιναν μόνο για να καταδειχθεί ότι αντίστοιχα ιδεολογήματα εμφανίζονται και στα σχολικά εγχειρίδια της γειτονικής μας χώρας. Η αναχρονιστική αντίληψη περί «καθαρότητας» του δικού μας πολιτισμού και ιστορικής συνέχειας του δικού μας έθνους δεν είναι αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, αλλά συνιστά το βασικότερο πλέγμα της εθνοκεντρικής (σχολικής) ιστοριογραφίας σε παγκόσμιο επίπεδο, από το οποίο ούτε τα ελληνικά αλλά ούτε και τα τουρκικά σχολικά εγχειρίδια δεν έχουν ακόμα απεγκλωβιστεί.

Ενότητα και φυλετισμός

Αξιοσημείωτη είναι η προσπάθεια του εγχειρίδιου να αναπαράγει το στερεότυπο της φυλετικής συνοχής των αρχαίων Ελλήνων από την εποχή των Μυκηναίων μέχρι τους Μηδικούς Πολέμους ή ακόμα και την εποχή των κατακτήσεων του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Χαρακτηριστικό εδώ είναι το ότι ο Τρωικός πόλεμος εντάσσεται στα πλαίσια μιας ρομαντικής φαντασίωσης, μιας συσπείρωσης εν ονόματι της κοινής καταγωγής (σ. 18), κάτι που συνυπάρχει με το ορθολογικό στοιχείο, ότι δηλαδή τα κίνητρα εκείνων που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία ήταν οικονομικής φύσης (σ. 37, 39). Έτσι η εκστρατεία βαφτίζεται από τους συγγραφείς ως «πανελλήνια», παρόλο που σε κατοπινό κεφάλαιο βρίσκουμε την πληροφορία πως ο Όμηρος χρησιμοποιούσε τον όρο Έλληνες αποκλειστικά γι' αυτούς που κατάγονταν από τη Φθιώτιδα (σ. 121). Αυτά τα αντιφατικά στοιχεία δεν φαίνεται να δημιουργούν αμφιβολίες στον μαθητή, μια και το τελευταίο πράγμα που αναπαράγει αυτό το εγχειρίδιο είναι η αμφιβολία. Η μονολιθικότητά του επισκιάζει τις λιγοστές ορθολογικές αναφορές. Είναι απορίας άξιο πώς υπάρχουν αυτοχαρακτηρολογίες στο εγχειρίδιο, οι οποίες

ανάγονται σε σταθερά χαρακτηριστικά της ελληνικής φυλής από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας (σ. 22, 23). Τα χαρακτηριστικά αυτά λειτουργούν εκ των προτέρων αντιθετικά ως προς τον Άλλο με τον οποίο βρισκόμαστε σε αντιπαράθεση, ακόμα κι αν αυτό δεν αναφέρεται ρητά. Έτσι ο «ριψοκίνδυνος, φιλοτάξιδος και φιλοπερίεργος Έλληνας» έχει μείνει αμετάβλητος από την εποχή των Μυκηναίων, ενώ είναι αδιανόητο να έχουν τέτοιου είδους «φυλετικά» χαρακτηριστικά, οι οποιοδήποτε αλλόφωνοι ή αλλόθρησκοι με τους οποίους ερχόμαστε σε πραγματική ή νοερή αντιπαράθεση. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται πρώτιστα οι Αλβανοί, μια και είναι η πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στην Ελλάδα, ενώ στη δεύτερη οι Τούρκοι και οι πολίτες της ΠΓΔ της Μακεδονίας, αφού είναι εκείνοι οι Άλλοι που εμπλέκονται στα λεγόμενα «εθνικά ζητήματα», όπως αποκλούνται τα θέματα που απασχολούν την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Στη συνείδηση του αυριανού πολίτη εμφυτεύονται τα πιο πάνω ως «ελληνικές» αξίες, είναι κοντολογίς το «δαμόνιο της φυλής» που μοιάζει κι αυτό να είναι εκ φύσεως αποκλειστικό προνόμιο των Ελλήνων.

Η φυλετική συνοχή των Ελλήνων είναι διάχυτη στο πρώτο κεφάλαιο και κυρίως στις σελίδες 17-89, συνοδεύεται δε από την παντοειδή συνοχή του «Ελληνισμού» σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής και πολιτισμικής ζωής στην αρχαιότητα. Έτσι όσον αφορά τη γραφή, τη γλώσσα, τη θρησκεία και την κοινωνικοπολιτική οργάνωση κατασκευάζεται στο εγχειρίδιο μια ενιαία πολιτισμική έκφραση, η «Μυκηναϊκή Κοινή» (σ. 24), κάτι που αποκλείει εκ των προτέρων, υποβαθμίζει, περιθωριοποιεί ή αποσιωπά την ύπαρξη των ποικιλοτρόπων άλλων πολιτισμικών στοιχείων ξένων, δανεισμένων ή ελληνικών. Πάντως υπάρχει η πληροφορία στο εγχειρίδιο ότι ο όρος «κοινή» είναι γνωστός από τους ελληνιστικούς χρόνους, εντούτοις, στα πλαίσια πάντοτε μιας φανταστικής συνοχής των Ελλήνων την εποχή των Μυκηναίων και της «απόλυτης ομοιομορφίας»² του πολιτισμού τους, υποβάλλεται ο όρος αυτός σε μια σημασιολογική διεύρυνση για να καλύψει και προγενέστερες εποχές. Την ίδια ακριβώς ομοιομορφία στη σύγχρονη Τουρκία κατασκευάζει και το τουρκικό σχολικό εγχειρίδιο «Κοινωνικές Γνώσεις» για την τετάρτη Δημοτικού και εκπλήσσει (;) το ότι χρησιμοποιεί την ίδια ακριβώς επιχειρηματολογία για να αποδείξει πως «οι άνθρωποι που αποτελούν ένα έθνος έχουν τους ίδιους στόχους, τις ίδιες επιθυμίες»³. Όσο για τις «ιδιότητες» του τουρκικού έθνους, αυτές δεν φαίνεται να διαφέρουν πολύ απ' αυτές του «Ελληνισμού». Στις σελίδες που προηγούνται γίνεται πραγματική πλήση εγκεφάλου για την αδιάλειπτη γλωσσική, ιστορική ή πολιτισμική συνοχή του τουρκικού έθνους στο παρελθόν και το παρόν⁴. Δεν έχει ιδιαίτερη

σημασία το ποιος ανέγραψε ποιον. Το μείζον εδώ έγκειται στη συστηματική προσπάθεια των συγγραφέων και των δύο εγχειριδίων να εσωτερικεύσουν οι αυριανοί πολίτες ισοπεδωτικές έννοιες ως προς τη διαφορετικότητα, την πολυχρωμία, την άρθρωση του λόγου, κοντολογίς με ό,τι έχει να κάνει με την ανθρώπινη σκέψη και την ποικιλόμορφη έκφρασή της.

Στο κεφάλαιο των Μηδικών Πολέμων – αλλά και αλλού– έκδηλη είναι η προσπάθεια των συγγραφέων να κατασκευάσουν την «εθνική ταυτότητα» των Ελλήνων βάσει της κοινής φυλετικής τους καταγωγής και των «ομοιόμορφων» πολιτισμικών αξιών που μοιράζονται. Έτσι η κατά το πλείστον κοινή αντιμετώπιση των Περωτών προσφέρεται ως το κατ'εξοχήν αποδεικτικό στοιχείο της «εθνικής ταυτότητας» των Ελλήνων, αποσιωπώντας το ότι έχουμε να κάνουμε με μια κλασική περίπτωση συσπειρώσης γειτονικών κρατικών οντοτήτων για την αντιμετώπιση ενός εξωθεν κινδύνου που καθημέρα απ' αυτές δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει με περιθώρια επιτυχίας από μόνη της. Στην ενότητα των Μηδικών Πολέμων γίνεται κατά κόρον χρήση του επιθέτου «φυλετικός», των όρων «πανελλήνιο ιδεώδες» και «πανελλήνιο πνεύμα» ανεβάζοντας τη συναισθηματική φόρτιση στο κατακόρυφο. Οι ενότητες αυτές είναι άκρως προβληματικές, οι όποιες ιστορικές αναφορές χαρακτηρίζονται από αποκάλυπτο φυλετισμό και το συλλογικό «εγώ» αποθεώνεται όσο σε λίγα σημεία του εγχειριδίου (σ. 63-89 και 154-160).

Πολιτισμική ανωτερότητα

Το γεγονός ότι φραστικά τουλάχιστον στο εγχειρίδιο γίνεται αποδεκτή η θέση ότι οι Έλληνες «... είναι δανειοδότες και δανειολήπτες σε μια αέναη πολιτισμική δοσοληψία» (σ. 120)⁵ δεν σημαίνει απαραίτητα ότι υπάρχουν και οι οποιοσδήποτε πληροφορίες γι' αυτό το ζήτημα. Αυτό που περνά στη συνείδηση του μαθητή είναι πως ο «Ελληνισμός» ήταν και είναι ένας μόνιμος πομπός πολιτισμού που λειτουργεί μονοδιάστατα στην επαφή του με άλλους πολιτισμούς. Οι άλλοι τον θαύμασαν (λ.χ. οι Ρωμαίοι), αυτός δεν θαύμασε ποτέ. Έτσι στην ερώτηση «ποιοι πολιτισμοί επηρέασαν τον ελληνικό και σε ποιους τομείς;» δεν θα κληθούν ποτέ να απαντήσουν οι μαθητές, αφού κάτι τέτοιο απουσιάζει από το εγχειρίδιο. Η σωπή για άλλους πολιτισμούς, με τους οποίους ήρθε σε επαφή ο ελληνικός, ή ακόμα και για άλλους μακρινούς πολιτισμούς της αρχαιότητας, που έχουν –όπως άλλωστε και ο ελληνικός– παγκόσμια ακτινοβολία (λ.χ. ο Ινδικός ή ο Κινεζικός), δημιουργεί την αίσθηση της υπεροχής και της ανωτερότητας, ιδίως όσον αφορά τους γειτονικούς μας πολιτισμούς στο παρελθόν και κατ' επέκταση και στο παρόν. Ο ρους του ιστορικού και πολιτισμικού γίνεσθαι των Ελλήνων δεν τίθεται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο αλληλοεπιρροών και επαφών με άλλους πολιτισμούς, κάτι που αν συ-

νέβαινε θα ερχόταν σε ριζική αντίθεση με τον τίτλο του εγχειριδίου. Αντίθετα ο μαθητής βομβαρδίζεται με την άμεση ή έμμεση πολιτισμική ανωτερότητα των προγόνων του, η οποία, ελλείψει της οποιασδήποτε λογικής εξήγησης, ανάγεται και αυτή στο «δαιμόνιο της φυλής».

Έτσι η γλωσσική ανωτερότητα της ελληνικής γλώσσας έναντι της λατινικής επιβεβαιώνεται μέσω ενός αποσπάσματος του Κβινταλιανού για την πενία της δεύτερης, η οποία δανειζεται λέξεις και όρους από την πρώτη που η ίδια δεν είναι σε θέση να παράγει. Μα μήπως το ίδιο δεν συμβαίνει με τα αγγλικά στον 20ό αιώνα που είναι η κυρίαρχη γλώσσα του εμπορίου, των Η/Υ, του χρηματιστηρίου, των αερομεταφορών κλπ. Ανάγεται το γεγονός αυτό στην «ανωτερότητα» της αγγλικής έναντι των άλλων γλωσσών και δη της ελληνικής; Αποτελεί σήμερα η μαζική προβολή αμερικάνικων ταινιών απόδειξη της πολιτισμικής ανωτερότητας των Αμερικανών; Το ότι η Ελλάδα έχει επιδοθεί σ' έναν αγώνα δρόμου για να φτάσει την Ευρώπη, αποτελεί εξ ορισμού απόδειξη της πολιτισμικής ανωτερότητας των Ευρωπαίων; Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα είναι τόσο αυτονόητη με ορθολογικά κριτήρια που περαιτέρω σχόλια κρίνονται περιττά. Τέτοιου είδους ερωτήματα όμως δεν φαίνεται να απασχόλησαν τους συγγραφείς του εγχειριδίου, μια και τα ελληνικά προβάλλονται ως προϋπόθεση για τη διάδοση του Χριστιανισμού και όχι ως το μέσο με το οποίο αυτή επιτεύχθηκε. Η άποψη αυτή χρησιμεύει δε ως αφετηρία για να πλασαριστεί στο εγχειρίδιο το ιδεολόγημα της «ελληνοχριστιανικής σύνθεσης».

Ελληνοχριστιανική σύνθεση - Ελληνική Μεσαιωνική Αυτοκρατορία

Ο τρόπος αντιμετώπισης της σχέσης Χριστιανισμού-Δωδεκάθεου, και κυρίως το λεξιλόγιο⁶ το οποίο επέλεξαν οι συγγραφείς για να την περιγράψουν, δεν έχει ουσιαστικές διαφορές από το αντίστοιχο μείγμα που επιχειρείται στη γειτονική Τουρκία για το πάντρεμα μεταξύ τουρκικού εθνικισμού και ισλάμ, της τουρκο-ισλαμικής σύνθεσης (Türk-Islam Sentezi), η οποία συμπυκνώνει ό,τι πιο οπισθοδρομικό έχει να παρουσιάσει η τουρκική κοινωνία. Ένας από τους κυριότερους εκφραστές της ήταν ο ακροδεξιός πολιτικός Alp-Arslan Türkeş και η γνωστή οργάνωση «Γκρίζοι Λύκοι». Σε ιστοριογραφικό επίπεδο η τουρκο-ισλαμική σύνθεση βρίσκει έκφραση μεταξύ άλλων στην κλασική εποχή του οθωμανικού κράτους, όπου, σύμφωνα με αυτή την άποψη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφτασε στο απόγειο της δύναμής της την εποχή που οι έννοιες Τούρκος και Ισλάμ ήταν ταυτόσημες. Ο Έλληνας αναγνώστης δεν χρειάζεται να ανατρέξει σε τουρκικά σχολικά εγχειρίδια ή σε τουρκικές εφημερίδες για του λόγου το αληθές. Ας αναγνώσει τα αποσπάσματα της τελευταίας υποσημείωσης για άλλη μια φορά αντιστρέ-

φοντας το κλάσμα για να φτάσει στη λύση του προβλήματος, όπως έγινε και στην εισαγωγή του παρόντος άρθρου.

Σχεδόν σε όλα τα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια από το 1880 και μετά⁷ εκλαμβάνεται το Βυζάντιο ως τμήμα της ελληνικής ιστορικής γραμμής, τα χρονικά όρια του οποίου είναι σαφέστατα (330-1453), έστω κι αν σε μερικές περιπτώσεις σε παλαιότερα σχολικά εγχειρίδια αναφέρεται πως ο εξελληνισμός του Ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους επιτεύχθηκε επί αυτοκράτορος Θεοδοσίου Α' ή σε άλλες επί Ιουστινιανού με την εισαγωγή της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης του Βυζαντινού κράτους. Το Βυζάντιο εκλαμβάνεται εκ προοιμίου ως μια από τις «καλές εποχές του Ελληνισμού», μια και δεν προσδιορίζεται από την κατάληξη -κρατία, όπως συμβαίνει με τις «αρνητικές» εποχές στην ιστορία των Ελλήνων. Από αυτό το γενικότερο πλαίσιο αντιμετώπισης του Βυζαντίου δεν ξεφεύγει το παρόν σχολικό εγχειρίδιο. Εκτός από το ιδεολόγημα της «ελληνοχριστιανικής σύνθεσης» –που σ' αυτήν ακριβώς τη μορφή αποτελεί οπισθοδρομικό νεολογισμό σε επίπεδο σχολικών εγχειριδίων– επανεμφανίζεται ο όρος «Ελληνική Αυτοκρατορία»⁸ που χρησιμοποιήθηκε για τελευταία φορά στα σχολικά εγχειρίδια των Συνταγματάρχων⁹.

Η επανεμφάνιση της «Ελληνικής Αυτοκρατορίας» στη σχολική ιστοριογραφία δεν συμβάλλει στο να διαμορφώσει ο Έλληνας μαθητής την άποψη πως στο Μεσαίωνα η κοσμοαντίληψη των Βυζαντινών ήταν διαφορετική από αυτή των Ελλήνων του 20ού αιώνα. Έτσι οι περιστασιακές ορθές αναφορές για τη σημασία της λέξης «Ελληνας» εκείνη την εποχή (σ. 246) χάνονται μέσα στη συχνότητα της χρήσης και το δυναμισμό των όρων «Ελληνισμός» και «Ελληνική Αυτοκρατορία». Η εκ των προτέρων πρόσληψη του Βυζαντίου και της κλασικής Ελλάδας ως «καλές εποχές» στο παρελθόν των Ελλήνων καλούν αναπόδραστα στη συλλογική μνήμη τις αντίστοιχες «κακές εποχές» που στην ελληνική (σχολική) ιστοριογραφία είναι ευδιάκριτες και έχουν σαφέστατα χρονικά όρια αφού χαρακτηρίζονται από την κατάληξη -κρατία. Η μανιχαϊστική πρόσληψη του παρελθόντος είναι στατικό στοιχείο του ελληνικού εθνοκεντρικού που βρίσκει έκφραση σε επίπεδο σχολικών εγχειριδίων (κι όχι μόνο) στην αποθώωση της Αρχαιότητας και του Βυζαντίου. Η αντιμετώπιση των υπολοίπων ιστορικών εποχών και κυρίως της «Τουρκοκρατίας» είναι εμφανέστατη και στο υπό ανάλυση σχολικό εγχειρίδιο. Η περίοδος από τα μέσα του 15ου αι. μέχρι τα τέλη του 18ου οφείλει να γίνει κατανοητή με μια ρουφηξιά, δεδομένου ότι της αφιερώνονται μόλις δύο (2) σελίδες, από τις οποίες μόλις μισή σελίδα είναι πραγματικό κείμενο, το οποίο, υπό τον τίτλο «Επιβίωση», εξαντλείται στο τρίπτυχο Εκκλησία-Κοινότητες-Πολιτισμική Ανωτερό-

τητα (σ. 341-342). Το «σκοτάδι της Τουρκοκρατίας» δεν είναι παρά μια πραγματική συσκότιση που με ιδιαίτερη επιτυχία επιχειρούν τα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια γι' αυτή την περίοδο, μια και το εγχειρίδιο της ιστορίας της επόμενης τάξης, δηλαδή της Β' Λυκείου, έχει ως αφετηρία αφήγησης την Ελληνική Επανάσταση.

Θετικά στοιχεία

Η θεματική παρουσίαση της ιστορίας και η απαγκίστρωση από την αντίληψη ότι το παρελθόν εξαντλείται σε μια απλή παράθεση ατέλειωτων και ηρωικών μαχών, καταγράφεται σίγουρα στα θετικά στοιχεία του εγχειριδίου, κάτι που όμως δεν αποτελεί καινοτομία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και ιδιαίτερα στο Λύκειο. Εκείνες οι ενότητες που αφορούν την ανάπτυξη της Γραμματείας από τον 11ο μέχρι τον 5ο αι. π.Χ. (σ. 124-131), τις Τέχνες και τις Επιστήμες (σ. 132-153) καθώς και την Παιδεία και το Πολίτευμα (σ. 163-173) δεν αναπαράγουν εθνοκεντρικά στερεότυπα και ομογενοποιητικές αντιλήψεις. Αρκετά θετικά είναι και η παρουσία της ενότητας για την Κοινωνική πολιτική στο Βυζάντιο (σ. 318-338) με σαφέστατες αναφορές στην ταξική διάρθρωση στην πρωτεύουσα και στις αγροτικές περιοχές, την ανισοκατανομή του πλούτου, το φορολογικό σύστημα, την όχι ιδιαίτερα αρμονική σχέση αγροτών-κρατικής εξουσίας, την κοινωνική πρόνοια κλπ. Κύριο χαρακτηριστικό όλων των πιο πάνω ενότητων, που αποτελούν κτυπητές εξαιρέσεις σ' ένα προβληματικό στο σύνολό του εγχειρίδιο, είναι η νηφαλιότητα με την οποία έχουν συγγραφεί τα κείμενα. Η επιλογή των προς συζήτηση θεμάτων και το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται δεν αναδεικνύουν μια ομοιομορφή, φανταστική χωρίς προβλήματα κοινωνία. Κάθε άλλο παρά τυχαία μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός πως σ' αυτές τις ενότητες δεν απαντάται ο όρος «Ελληνισμός», ο οποίος εκ των προτέρων προδιαθέτει για μια νοερή συνοχή, για μια ομοιομορφία στο παρελθόν και κατ' επέκταση και στο παρόν.

Επίλογος

Ένα σχολικό εγχειρίδιο είναι μεταξύ άλλων ένα κρατικό Μέσο Μαζικής Ενημέρωσης ευρείας κατανάλωσης, ένας από τους πολλούς μοχλούς που έχουν στη διάθεσή τους οι κρατούντες για να ασκήσουν εξουσία. Το εγχειρίδιο αυτό είναι το πρώτο¹⁰ που εκδίδεται από την κυβέρνηση που εκλέχτηκε τον Σεπτέμβριο του 1996. Πλην ελαχίστων εξαιρέσεων δεν μπορεί καν να γίνει λόγος για στασιμότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η επιστροφή σε ιδεολογήματα που με περιουσία φρονιτιά προβάλλονται από το καθεστώς των Συνταγματάρχων και τις ημιδημοκρατικές κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50 και κυρίως η επινόηση της «ελληνοχριστιανικής σύνθεσης», δεν πειθούν πως είναι ανύπαρκτα τα ακροδεξιά στοιχεία στο κυβερνών κόμμα.

Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως η ερμηνεία της ιστορίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το παρόν ή έστω με το πρόσφατο παρελθόν. Τα αυτοθαυμαστικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Έλληνες, η σε αρκετές περιπτώσεις αποκάλυπτα φυλετική επιχειρηματολογία του εγχειριδίου, η συστηματική χρήση της λέξης «Ελληνισμός» συνιστούν ένα ενιαίο πλέγμα που προδίδει την αγωνία των συγγραφέων να αναπαράσσουν μέσω του παρελθόντος μια φαντασική συνοχή στο παρόν. Για πολλοστή φορά επιβεβαιώνεται πως η αντίληψη της αρχαιότητας στη σύγχρονη Ελλάδα σε επίπεδο συλλογικών ταυτοτήτων, που αναπαράγονται μέσω του μαθήματος της ιστορίας, έχει παραμείνει προσκολλημένη σε μια επιδερμική προσέγγιση των φιλοσοφικών ιδεών της εποχής εκείνης. Η αρχαία ελληνική σκέψη με όλες της τις ανομοιομορφίες, που θα δημιουργούσε κίνητρα, ερωτηματικά, αμφιβολίες, θα μπορούσε να είναι ένα από τα πολλά εργαλεία που θα είχε στη διάθεσή του ο Έλληνας μαθητής για να αντιληφθεί το σύγχρονο κόσμο.

Έκδηλη θα είναι η αδυναμία των αυριανών πολιτών να κατανοήσουν συμπεριφορές και στάσεις των ξένων που ζουν στη σύγχρονη Ελλάδα που, είτε το θέλουμε είτε όχι, είναι χώρα υποδοχής μεταναστών. Η υπερπροσφορά του ελληνικού πολιτισμού στην εθνική συνείδηση δεν αφήνει περιθώρια ύπαρξης άλλων πολιτισμών, γειτονικών και μη. Η «Πολιτισμική προσφορά του Ελληνισμού», ομοίως μορφή και ισοπεδωτική όπως εμφανίζεται σ' αυτό το εγχειρίδιο δεν διαφέρει από την προσφορά ενός ομοιόμορφου hamburger ή από τις λογής-λογής προσφορές καταναλωτικών αγαθών στις εφημερίδες και τα σουπερ-μάρκετ σε μια κοινωνία καταναλωτικών προσφορών. Η επιλογή της λέξης προσφορά στον τίτλο του εγχειριδίου είναι ίσως το μοναδικό στοιχείο που μοιάζει να μην βρίσκεται εκτός τόπου και χρόνου. Ίσως ο τίτλος «Η υπερπροσφορά του Ελληνισμού...» να έφερνε το εγχειρίδιο ακόμα πιο κοντά στον πνεύμα της εποχής μας αφού σ' αυτή τη βάση προσφέρεται ο ελληνικός πολιτισμός για κατανάλωση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρκετά από τα ζητήματα που θίγονται στο παρόν άρθρο σε συνάρτηση με το συγκεκριμένο εγχειρίδιο, έχουν ήδη επισημανθεί και από την Χριστίνα Κουλούρη στο άρθρο «Ποια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Το Βήμα*, Νέες Εποχές, 26/10/97, σ. 5/41, το οποίο θα συνιστούσα ανεπιφύλακτα στον αναγνώστη για πληρέστερη ενημέρωση επί του ζητήματος.

2. «Και τούτο γιατί, πλάι στην κοινή γλώσσα και θρησκεία, στις ίδιες παραδόσεις και έθιμα και στους ίδιους κοινωνικο-πολιτικούς θεσμούς, θα διαπίστωνε [ο Έλληνας της Μικηναικής εποχής] και μια απόλυτη ομοιομορφία σε όλες σχεδόν τις πτυχές του υλικού βίου». «Και βέβαια οι κοινές προτιμήσεις και επιλογές δηλώνουν ένα ενιαίο ιδεολογικό υπόβαθρο, που ήταν φυσικό να υπάρχει λόγω της κοινής φυλετικής καταγωγής». Και τα δύο αποσπάσματα στη σ. 32.

3. Sosyal Bilgiler 4, Istanbul 1992, σ. 241.

4. Οπ.π., σ. 237-240.

5. Πρόκειται για μια ακόμα κλασική περίπτωση πλήρους αναντιστοιχίας μεταξύ λόγων και έργων που μας θυμίζει αναπόφευκτα τις κατά καιρούς υποσχέσεις των Τουρκικών κυβερνήσεων για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σ' αυτή τη χώρα. Η ομοιότητα είναι κραυγαλέα.

6. Ιδού μερικά αποσπάσματα από το εγχειρίδιο: «Ελληνικό πνεύμα και Χριστιανισμός αλληλοεπηρεάζονται, ύστερα από αψιμαχίες. Προς το τέλος του 3ου αιώνα η μεγάλη σύνθεση Ελληνισμού - Χριστιανισμού έχει συντελεστεί» (σ. 207).

«Όταν ο Χριστιανισμός βρίσκεται στην ανάγκη να πολεμήσει τις κατηγορίες που σπρόνται εναντίον του και να υπερασπίσει την αλήθεια της διδασκαλίας του, αναζητεί τη βοήθεια του ελληνικού πνεύματος για να συνθέσει την απολογία του. Οι πρώτοι απολογητές της χριστιανικής πίστης δεν είναι οι Έλληνες μόνο ως προς τη γλώσσα αλλά και ως προς την πνευματική ναυπηγία και την έκφραση. Και ολόκληρο το περιεχόμενο του έργου τους διακρίνεται από τη μέριμνα να αποδείξουν ότι ο Χριστιανισμός ταυτίζεται με το ιδεώδες του Ελληνισμού ή, καλύτερα ότι αποτελεί την ολοκληρωμένη πραγμάτωσή του» (σ. 211).

«Μέσα στην πορεία του 4ου αιώνα οι Ελληνισμός, στην ιδεολογική του σύνθεση με τον Χριστιανισμό, διαμορφώνει ένα νέο τύπο ανθρώπου-πολίτη, ο οποίος στηρίζεται στην ελληνική παιδεία και στη χριστιανική πίστη» (σ. 231).

7. Χριστίνα Κουλούρη, *Ιστορία και Γεωγραφία στα Ελληνικά Σχολεία (1834-1914)*. Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα, 1988, σ. 39-45.

8. Για την ακρίβεια «Ελληνική Μεσαιωνική Αυτοκρατορία». Σ' ένα κείμενο δύο σελίδων απαντάται αυτός ο όρος τουλάχιστον έξι φορές και γι' αυτό κάθε άλλο παρά τυχαία μπορεί να θεωρηθεί η χρήση του (σ. 236-237).

9. Η σύγκριση αυτή αφορά τα σχολικά εγχειρίδια της Ε' Δημοτικού της περιόδου 1923-1993. Στο Μεσοπόλεμο γίνονταν κατά κόρον χρήση αυτού του όρου, ακόμα και στους τίτλους των εγχειριδίων. Την περίοδο 1950-1974 οι όροι «Ελληνική Αυτοκρατορία» και «Βυζάντιο» συνυπάρχουν, για να επικρατήσει μετά το 1974 –είχαμε πιστέψει οριστικά– ο δεύτερος εις βάρος του πρώτου.

10. Η παρατήρηση αυτή αφορά αποκλειστικά το μάθημα της ιστορίας σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «καινούργιο» το σχολικό εγχειρίδιο της ιστορίας για την Στ' Δημοτικού, το οποίο υπέστη μικροαλλαγές και πασαλείμματα για να βαφτιστεί «Έκδοση Α'».